

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 9, Sayı: 3, 2025, ss. 748-773/ Volume: 9, Issue: 3, 2025, pp. 748-773

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

BAKARA 205. AYETİ BAĞLAMINDA NESLİN VE EKİNİN İFSADINA DAİR BİR YAKLAŞIM

Furkan EKİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniv., İlahiyat Fak., Tefsir Anabilim Dalı, Tokat

Master's Student, Tokat Gaziosmanpaşa Univ., Faculty of Theology, Department of Tafsir, Türkiye

frkn.ekzzz@gmail.com

orcid.org/0009-0002-9291-9593

ror.org/01rpe9k96

Enver BAYRAM

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniv., İlahiyat Fak., Tefsir Anabilim Dalı, Tokat

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Univ., Faculty of Theology, Department of Tafsir, Türkiye

enver.bayram@gop.edu.tr

orcid.org/0009-0002-9291-9593

ror.org/01rpe9k96

Öz

Bu çalışmanın amacı, Bakara Sûresi'nin 205. ayetinin klasik ve çağdaş tefsirlerdeki yorumlarını derinlemesine inceleyerek ayetin modern dünyanın problemleriyle ilişkisini kurmak ve böylelikle Kur'an'ın mesajının evrenselliğini ortaya koymaktır. Söz konusu ayette, güzel sözlerle insanları etkileyip, sonrasında yeryüzünde bozgunculuk yaparak ekini ve nesli yok etmeye çalışan bir karakter tasvir edilmektedir. Klasik müfessirler, ayet mesajının tarihe mâl olmuş kişilerle sınırlı olmayıp evrensel bir uyarı içerdiğini vurgulamışlardır. Modern yorumlar açısından bakıldığında ise ekolojik krizler, genetik müdahaleler, işlenmiş gıdaların sağlık üzerindeki etkileri ve toplumsal yozlaşma gibi çağdaş meseleler, ayette bahsedilen fesadın güncel örnekleridir. Ancak modern dünyada Kur'an ayetlerinin güncel sorunlarla ilişkilendirilmesi hususunda ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Klasik tefsirlerde ayetler genelde nüzul sebepleri ve bağlamlarıyla ele alınmış, söz konusu ayetlerin modern meselelerle bağlantısı yeterince kurulamamıştır. Öte yandan bazı çağdaş yaklaşımlarda da bağlam dışı yorumlarla ayetlerin anlam bütünlüğünün zedelendiği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada konuya genel bir bakıştan sonra klasik tefsirlerin ve modern çalışmaların meseleye nasıl yaklaştıklarını bütüncül bir tarzda ele alınacak, bu hususta ön plana çıkan yorum ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: *Tefsir, Bakara suresi, ifsat, Nesil, Ekin.*

AN APPROACH TO THE CORRUPTION OF GENERATION AND CROP IN THE CONTEXT OF THE 205TH VERSE OF AL-BAQARAH

Abstract

The aim of this study is to deeply examine the interpretations of verse 205 of Surah Al-Baqarah in classical commentaries, to establish the relationship of the verse with the problems of the modern world and thus to reveal the universality of the message of the Quran. The verse in question depicts a character who impresses people with beautiful words and then tries to destroy crops and species by causing mischief on earth. Classical commentators have emphasized that the message of the verse is not limited to historical figures but contains a universal warning. When viewed from the perspective of modern interpretations, contemporary issues such as ecological crises, genetic interventions, the effects of processed foods on health and social corruption are current examples of the corruption mentioned in the verse. However, there is a serious gap in the modern world in terms of relating Quranic verses to current problems. In classical commentaries, verses are generally addressed with the reasons for their revelation and their contexts, and the connection of these verses to modern issues has not been sufficiently established. On the other hand, it has been observed that the integrity of the meaning of the verses is damaged with out-of-context interpretations in some contemporary approaches. Therefore, in this study, after a general overview of the subject, how classical commentaries and modern studies approach the issue will be discussed in a holistic manner, and prominent comments and evaluations on this issue will be included.

Keywords: Commentary, Surah al-Baqara, Subversion, Generation, Crop.

Atıf / Cite as: Ekiz, Furkan-Bayram, Enver. "Bakara 205. Ayeti Bağlamında Neslin ve Ekinin İfsadına Dair Bir Yaklaşım", *Apjir* 9/3 (Aralık 2025), 748-773.

Giriş

Münâfiklar hakkında Bakara 205. âyette şöyle buyrulmaktadır:

(وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَاسِدَ)

“O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”¹

Bu ayette söz konusu olan kişilik, güzel sözlerle insanları etkileyip ayrıldıktan sonra “yeryüzünde bozgunculuk yaparak ekin ve nesli yok etmeye” çalışan iki yüzlü bir karakterdir.² Klasik müfessirler, bu ayetin sebep-i nüzûlü belirli bir şahıs veya olay olsa bile içerdiği mesajın umumiliğine dikkat çekmişlerdir. Nitekim Fahreddin er-Râzî de (öl. 606/1210), söz konusu ayetin mesajının umumiliğine vurgu yapmakta ve ayette zikredilen vasıfları taşıyan herkesin aynı uyarıya muhatap olacağını belirtmektedir.³ Bu bakış açısı, söz konusu ayetin belirli tarihsel kişilerle sınırlı kalmayıp evrensel bir uyarı değeri taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla çalışmamızın temel amacı, klasik tefsirlerdeki anlam çerçevesini koruyarak ayetin evrensel boyutunu gün yüzüne çıkarmak ve bu sayede modern dünyaya yönelik mesajını ortaya koymaktır.

¹ Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 39.

² el-Bakara 2/205.

³ el-Bakara 2/205, Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, (Beyrut: Darü’l-Fikr 1981), 5/212-219.

Bakara sûresi 205. ayetin siyak-sibak bağlamı düşünüldüğünde ise yine aynı sûresi'nin 204–207. âyetleri aslında iki zıt insan tipini karşılaştırmaktadır: 204. âyetinde, dünyalık işlerde hoş sözlerle etki bırakan, fakat gerçekte samimiyetsiz olan kişi anlatılır.⁴ 205. âyetinde, bu kimsenin gerçek yüzü açığa çıkar: Yeryüzünü ifsat etmek, ekini ve nesli helâk etmek.⁵ 206. âyetinde, bu tipin uyarıya karşı kibirlenip Allah'a karşı gelmesi vurgulanır.⁶ 207. âyetinde ise zıddına, Allah rızası uğruna nefsini feda eden samimi mümin tipi takdim edilir.⁷ Dolayısıyla 205. âyet, bir tarafta bozguncu münafık karakteri, diğer tarafta ihlâs sahibi mümini karşılaştıran pasajın merkezinde yer almakta ve bağlamı itibarıyla ahlâkî, siyasî ve toplumsal bir mesaj sunmaktadır.

Günümüzde Kur'ân âyetlerinin özellikle kevnî âyetlerin modern sorunlarla ilişkilendirilmesi hususunda önemli bir boşluk bulunmaktadır. Modern dönemde yeni soru ve sorunların ortaya çıkması, kimi zaman Müslüman zihinleri tarihsel ve metinsel bağlamı göz ardı ederek âyet lafızlarına gelenekten ve Kur'an bütünlüğünden kopuk yeni anlamlar vermeye itmiştir.⁸ Bu doğrultuda ortaya çıkan yorumlar, çoğu zaman âyetin asıl maksadından uzak kalabilmektedir.⁹ Dolayısıyla bir yanda Kur'an'ın modern dünyayla ilişkisinin yeterince kurulamayışı; diğer yanda bu ilişkiyi kurma girişimlerinde bağlam dışı yorumların belirmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle her iki sorunu da gözeterek klasik yorum mirası ile güncel sorunlar arasında bir köprü kurmayı hedefledik.

Modern dönemde Kur'an âyetlerinin özellikle kevnî (tabiatla ilgili) âyetlerle güncel sorunlar arasında bağ kurularak yorumlanması giderek önem kazanmıştır. Ancak bu süreçte iki problem öne çıkmaktadır:

İlk olarak Kur'an'ın modern dünyayla ilişkisinin yeterince kurulamayışdır. Klasik tefsirlerde âyetler genellikle nüzûl sebepleri çerçevesinde ele alınmış, modern meselelerle bağlantıları çoğunlukla kurulmamıştır.

İkinci olarak ise bağlam dışı yorumların ortaya çıkmasıdır. Bazı çağdaş yaklaşımlar, âyetin anlam bütünlüğünü zedeleyecek şekilde, onu yalnızca çevresel tahribat yahut sadece politik yozlaşma bağlamına indirgemıştır.¹⁰ Oysa âyetin siyak-sibakı dikkate alındığında,

⁴ el-Bakara 2/204.

⁵ el-Bakara 2/205.

⁶ el-Bakara 2/206.

⁷ el-Bakara 2/207.

⁸ Kadir Eser, “Bir Anakronizm Örneği El-Bakara Suresi 205. Ayet ile Er-Rûm Suresi 41. Ayetin Çevre Sorunlarıyla İlişkilendirilmesi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (Mayıs 2024), 149-190.

⁹ Eser, “Bir Anakronizm Örneği”, 149-190.

¹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*'da ayeti daha çok münafık-siyasetçi tipine indirgemiş, ekin ve nesil boyutlarını ikinci plana itmiştir. Yine Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*'da ayeti zulmeden yöneticiler bağlamında yorumlayarak sosyo-politik yıkımı ön plana çıkarır. Bu da çevresel ve biyolojik fesadı gölgede bırakmaktadır. Ayrıca bkz. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (Pakistan: Mektebetül Cema'tül İslami, 1963), 1/159-160, Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, (Kahire: Dâr'ul Menâr, 2008), 2/244-249.

burada tasvir edilen fesad çok boyutludur: hem ekolojik (ekinlerin yok edilmesi), hem biyolojik (neslin bozulması), hem de ahlâkî-sosyolojiktir.

Bakara 205. ayetin muhtevası, özellikle içinde geçen “*neslin ve ekinin ifsadı*” ifadesi itibarıyla, günümüz dünyasının en kritik meseleleriyle doğrudan bağlantılı gözükmektedir. Ayette yer alan “*ürünleri (el-hars) yok etmek*”¹¹ ifadesi, klasik kaynaklarda insanların geçim kaynaklarını, tarımsal üretimi ve genel olarak ekolojik düzeni bozmaya yönelik her türlü fiil olarak anlaşılmıştır.¹² Dolayısıyla, “*ekin ve neslin ifsadı*” bugünün diliyle çevresel, biyolojik ve sosyo-kültürel tahribat anlamına gelebilmektedir. Nitekim çağdaş dünyada çevre sorunları ve ekolojik yıkım, bu ayetin bahsettiği fesadın somut bir tezahürüdür. Ekonomik kaygılardan betonlaşan ve siyasi rant uğruna imara açılan yeşil alanlar, ormanların yok edilmesine ve bunun bir sonucu olan iklim krizlerine yol açmaktadır. Ayrıca tarımda tercih edilen kimyasal maddeler de çeşitli hastalıklara zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bahsettiğimiz tüm bu sorunlar “*ürünlerin ve neslin helakı*” kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Günümüzde her türlü kimyasal maddelerin yiyecek, giyecek ve tarımda kullanılması bir yandan insanlara zarar verirken diğer yandan doğayı tahrip etmekte, nesillerin geleceğini tehdit altına almaktadır. Dahası, genç nesillerin savaşlarda yitirilmesi veya manevi değerlerinden kopartılması, insanlığın hem fiziken hem de manen “*neslinin ifsadı*” anlamına gelmektedir. Bu perspektiften bakıldığında ayet, çağımızın çevre etiği, sağlık, savaş ve barış, toplumsal adalet ve kültürel sürdürülebilirlik gibi alanlarda son derece önemli bir ahlaki uyarı içermektedir. Dolayısıyla Kur’an’ın 14 asır önce yaptığı bu uyarının, günümüz için ne denli geçerli ve hayati olduğunu ortaya koymak hem ilahiyat alanına hem de çağdaş medeniyet tartışmalarına değerli bir katkı sunacağı umulmaktadır.

Araştırmamızda, literatür taramasına dayalı karşılaştırmalı bir yöntem izlenecektir. İlk aşamada, ayetin klasik literatürde nasıl yorumlandığını tespit etmek üzere Taberî (öl. 310/923), Zemahşerî (öl. 538/1144), Râzî (öl. 606/1210), Kurtubî (öl. 671/1273), Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Âlûsî (öl. 1270/1854) gibi önde gelen müfessirlerin eserleri incelenecektir. Bu kaynaklar, ilgili ayetin orijinal bağlamı, dilsel tahlili ve geleneksel anlayışı hakkında kapsamlı bir çerçeve sunacaktır. İkinci aşamada ise, değiştiğimiz modern problemlere dair yapılan kendi alanında bilimsel çalışmalar derlenerek söz konusu ayetin bağlamıyla ilişkisi ortaya konacaktır. Daha sonra elde edilen klasik yorumlar modern çağın ilmi ve fikri perspektifleri ışığında analiz edilecektir. Bu kapsamda, ayette dile getirilen “*fesad*” olgusunun günümüz çevre krizleri, toplumsal yozlaşma, biyolojik ve psikolojik hastalıklar gibi problemlerin örneklerde nasıl tezahür ettiği incelenecektir. Yöntemimiz, klasik tefsir

¹¹ el-Bakara 2/205.

¹² Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 1/558-561, Muhammed b. Ahmed el Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Riyad: Dâr Âlemü’l-Kütüb, 2003), 3/14-19, Fahrreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, (Beyrut: Darü’l-Fikr 1981), 5/212-219, Zemahşerî, *el-keşşâf*, (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/673, Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, (Beyrut: Dar Ehia al Tourath al Arabi, 2015), 1/133, Âlûsî, *Rûhu’l-ma’ânî fî tefsîri’l-Kur’ân*, (Beyrut: Müessesetü’r-Resâleh, 2010), 3/210.

disiplininin sağladığı derinlik ile çağdaş disiplinlerin sağladığı geniş perspektifi bir araya getirerek ayetin anlamını geçmiş ve bugün arasında bütüncül ve bilimsel veriler ışığında bir yaklaşımla yorumlamak olacaktır. Bu sayede, metnin orijinal anlamını muhafaza eden ancak o anlamın modern dünyadaki yankısını da değerlendiren bir analiz ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Mevcut literatürde, bazı çalışmalar dışında,¹³ *Bakara* 205. ayetinin çağdaş meselelerle ilişkisini derinlemesine ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Özellikle çevre sorunları, genetik müdahaleler veya kültürel dejenerasyon gibi spesifik konularla bu ayeti ilişkilendiren kapsamlı akademik çalışmaların eksik olduğu gözlemlenmektedir. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyerek literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Benzer çalışmalardan farkımız, hem klasik tefsir mirasını sistematik biçimde tarayıp özetlememiz, hem de bu birikimi günümüz bilimsel ve toplumsal gerçekleriyle aktarmamızdır. Böylece daha önce parçalı olarak ele alınmış ya da ihmal edilmiş boyutlar bir araya getirilerek, ayetin hem geçmişe hem bugüne bakan bütüncül bir yorumunu ortaya koymaya çalışacağız.

1. Lügat Analizi

1.1. Hars (Ekin) Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamları

“Hars” kelimesi, “harse” (حَرْث) kökünden gelmekte olup “toprağı sürmek, ekime hazırlamak” anlamında kullanılmaktadır.¹⁴ Bu fiilin mastarı olan *hars*, lügatte öncelikle zirâat faaliyeti, çift sürme işi demektir.¹⁵ Zamanla bu kelime, işlenmiş toprak anlamında tarla, ekili arazi manasında kullanılmış; ayrıca o tarladan elde edilen mahsul, ürün, hasat için de *hars* tabiri yaygınlaşmıştır.¹⁶ Klasik Arap sözlükleri bu kelimeyi tanımlarken genellikle “ez-zar” (ekin ekme / bitki) kelimesini eşanlamlı olarak zikrederler.¹⁷ Rağıb el-İsfahânî de *Müfredât* adlı eserinde *hars* kelimesinin aslında “kesb / kazanç” manasıyla da ilişkili olduğunu, çiftçinin toprağı işleyerek ürün kazanması sebebiyle bu ismin verildiğini ifade eder.¹⁸ Gerçekten de halk arasında “ne ekersen onu biçersin” gibi deyimler,¹⁹ *hars* kavramının emek ve karşılığında elde edilen ürün anlamını pekiştirir mahiyettedir.

¹³ Eser, “Bir Anakronizm Örneği”, 149-190, Ahmet Çelik, “Kur’an Perspektifinde İnsanın Kötü Davranışlarının Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/57 (2016), 600-625.

¹⁴ Rağıb el-İsfahani, *Müfredât*, (Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2009), 1/147, Halîl b. Ahmed b. Amr El Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, (Beyrut: Darul Kütüb, 2003), 1/300, İbn Manzûr, *Lisanül-Arab*, (Riyad: Suudi Arabistan İrşad Bakanlığı Yayınları, 2014), 2/439.

¹⁵ Rağıb el-İsfahani, *Müfredât*, 1/147.

¹⁶ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, (Riyad: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1978), 2/641.

¹⁷ Rağıb el-İsfahani, *Müfredât*, 1/148, Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 1/300, İbn Manzûr, *Lisanül Arab*, 2/439.

¹⁸ Rağıb el-İsfahani, *Müfredât*, 1/147.

¹⁹ Türk Dil Kurumu (TDK), “Ata Sözlüğü ve Deyimler Sözlüğü: Ne Ekersen Onu Biçersin”, (Erişim 02 Temmuz 2025).

Kur’ân-ı Kerîm’de *hars* kelimesi farklı bağlamlarda geçer. Çoğunlukla gerçek anlamında ziraat ve dünya kazancı manasında kullanıldığı gibi mecazî olarak da kullanımı vardır. Mesela Bakara sûresi 223. ayette “Kadınlarınız sizin için bir tarladır” buyrulur. Burada kadınlar sanki neslin devamını sağladıkları için bir nevi ekin ekilen tarla mecazıyla tanımlanmış gibidir.²⁰ Bu kullanım, *hars* kavramının üretkenlik, verimlilik ve nesil yetiştirme bağlamındaki geniş anlamını ortaya koyar. Aynı şekilde En’âm sûresi 136. ayette müşriklerin putları adına “*hurum ve nesil*” (ekin ve hayvan) adadıklarından bahsedilir ki burada *hars* doğrudan mahsul anlamındadır.²¹ Dolayısıyla *hars*, Arap dilinde hem toprak ve ürün hem de soy devamını sağlayan vasıtalar için kullanılan zengin anlamlı bir kelimedir. İncelediğimiz 205. ayette ise bağlam gereği *harsın* asıl kastedilen manası ziraat mahsulü, ekin olarak anlaşılmalıdır. Zira yukarıda değindiğimiz müfessirlerin ortak kanaati de bu yöndedir.

1.2. Nesl (Nesil) Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamları

Nesl kelimesi, Arapçada “soy, evlatlar, bir canlı türünün ardı ardına gelen kuşakları” demektir. Kökü “*nesele*” (نسل) fiili olup “çekip çıkarmak, ayırmak” gibi anlamları vardır; nitekim bir şeyi bir yerden çıkarıp almak anlamında kullanılır. İnsanın nesli de sanki kendinden kopup ayrılan parçalar (evlatlar) olduğundan bu kökten türetilmiştir. Klasik sözlükler *nesl*’in temel anlamını “veledler (çocuklar) ve torunlar” olarak verir.²² Bu kelime insan nesli için kullanılabildiği gibi hayvanların yavruları ve soyları için de kullanılabilir. Mesela Arapçada “*neslül-hayvân*” denildiğinde hayvan nesli kastedilir.²³ Fakat Bakara 205’te *nesl* açıkça canlı nesli, soy devamını temsil etmektedir. Kimi müfessirler burada insan neslinin kastedildiğini, kimileri ise hem insan hem hayvan neslinin genel olarak düşünülebileceğini söylemişlerdir.²⁴ Aslında insan neslinin kesilmesi de hayvan neslinin yok olması da bir toplum için büyük felakettir; zira ilki nüfusun, ailelerin ve ahlâkî değerlerin tükenişini, ikincisi ise gıda kaynaklarının ve ekonomik varlığın kaybını ifade eder. Bu bağlamda ayette *nesl* kavramının geniş kapsamlı düşünüldüğü söylenebilir.

Lügat kitaplarında *hars* ve *nesl* için verilen anlamlara baktığımızda, bu iki kelimenin birlikte kullanılmasının yüklü bir anlam taşıdığı görülür. Zamahşerî gibi dilci müfessirler, ayetteki terkinin “mecaz-ı mürsel” olabileceğine dikkat çekerek, *hars* ve *nesl*in bütün nimetleri ve hayat unsurlarını temsil eden iki örnek olduğunu belirtirler.²⁵ Gerçekten de “*ekin ve nesil*”, bir yandan bitkisel gıdaları ve tarım dünyasını, diğer yandan hayvansal gıdaları ve canlı dünyasını kapsar. Bu nedenle bazı çağdaş araştırmacılar Kur’an’daki bu ifadenin “sadece tarım arazilerini ve sürüleri değil, genel anlamda tüm bitki örtüsü ve hayvan

²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/745.

²¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 9/136.

²² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 1/300, İbn Manzûr, *Lisanül-Arab*, 2/439.

²³ Rağîb el-İsfahani, *Müfredât*, 1/148.

²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 9/136, Alûsî, *Rûhu’l-ma’ânî fi tefsîri’l-Şur’ân*, 3/210.

²⁵ Zemahşerî, *el-keşşâf*, 1/672-673.

varlığını içine aldığı” özellikle vurgulamışlardır.²⁶ Demek ki lügavî açıdan *hars* ve *nesl*, yeryüzündeki hayatın maddî dayanakları anlamına gelecek kadar geniş bir kapsama sahip olabilmektedir. Ayette bu iki kelimenin seçilmesi de son derece hikmetlidir: Allah Teâlâ, bozguncu kişinin sadece ufak tefek zararlara değil, bütün bir hayat düzenine kastettiğini bu kelimelerle beyan etmektedir.

Sonuç olarak lügat tahlili bize şunu göstermektedir ki; *hars* ve *nesl* kavramları, dar anlamlarıyla tarla-mahsul ve soy-evlat demektir, geniş anlamlarıyla ise insan hayatının temelini oluşturan unsurları ifade eder. Klasik tefsirlerde her iki yönüyle de ele alınan bu kelimeler, ayetin mesajının derinliğini anlamamıza katkı sağlar. Sadece sözlük anlamıyla “ekin ve nesil” ifadesini *tarım ve nüfus* şeklinde okumak mümkündür; ancak bunun ötesinde, burada toplumsal düzenin bütünüyle bozulması, medeniyetin çöküşü gibi kapsamlı bir ifsadın anlatıldığı aşikârdır. Bu tespit, bizi ayetin çağdaş problemler ışığında yeniden okunmasına götürmektedir.

1.3 İfsat Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamları

“İfsat” kelimesi, Arapça “*fesede*”(فسد) kökünden gelir. Lügatte “bozulmak, düzeni yıkmak, çürümek” anlamındadır. Bunun masdarı olan *fesad*, “salah”ın (ıslah, düzgünlük) zıddıdır. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*’da fesadı “yararlı olan şeyin bozulması” şeklinde tarif eder.²⁷ Ragıb el-İsfahânî ise *Müfredât*’ta fesadın, “yaratılışın gayesine aykırı düşen her türlü değişiklik” olduğunu belirtir.²⁸

Kur’an’da “fesad” ve türevleri yaklaşık 50 yerde geçer. Çoğu kez “yeryüzünde bozgunculuk yapmak” fiiliyle birlikte zikredilmiştir.²⁹ Burada ise fesat, sadece fiziki tahribat değil, aynı zamanda ahlâkî, siyasî ve toplumsal çöküş anlamında da kullanılmıştır.

1.4 İhlâk Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamları

“İhlâk” kelimesi, “*heleke*”(هلك) kökünden gelir. Temel anlamı “yok olmak, helak olmak, hayatını kaybetmek”tir. Mastarı olan “helâk”, hem doğal afet, savaş gibi sebeplerle fizikî yok oluşu, hem de ahlâkî yozlaşma sebebiyle manevî çöküşü ifade eder.³⁰

“Helâk” kelimesi Kur’an’da çokça geçer.³¹ Çoğu yerde ilahî cezaya uğrayıp yok olan kavimler için kullanılmıştır. Ancak kavram sadece toplulukların fizikî yok oluşunu değil, nimetlerin elden gitmesini, toplum düzeninin çökmesini de kapsar.

²⁶ *Al-Mizân Dünya Çevre Sözleşmesi*, (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Çevre Forumu Yayınları, 2022), 142.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisanül Arab*, 6/231.

²⁸ Ragıb el-İsfahani, *Müfredât*, 3/78.

²⁹ el-Bakara 2/11-12, 2/27, 5/33, 7/56.

³⁰ Ragıb el-İsfahani, *Müfredât*, 3/148.

³¹ el-A'râf 7/4, Hûd 11/117, el-Kasas 28/59.

2. Klasik Tefsirlerde “Neslin ve Ekinin İfsadı”

Bakara 2/205 ayetinin “*ekini ve nesli ifsad eder*” şeklindeki bölümü, erken dönemden itibaren müfessirler tarafından çeşitli şekillerde anlamlandırılmış ve yorumlanmıştır. Klasik tefsirlerde genel kabul, “hars” (ekin) kelimesinin ziraat, ekili ürünler, tarım varlığı; “nesl” kelimesinin ise insan soyu veya hayvan nesli, evlatlar anlamına geldiği yönündedir.³² Nitekim Taberî, “*ekinden murad ziraat mahsulleri, nesilden murad ise soy ve çocuklardır*”³³ diyerek bu ifadeyi açıklar. Ayette tarif edilen kişinin, yeryüzünde fesada sebep olarak insanların geçim kaynaklarını (ekinleri) yok ettiği, canlarına kıydığı veya neslin devamını tehlikeye attığı belirtilir.³⁴ Bu yorum, ilgili ifadenin maddî ve somut bir tahribata işaret ettiğini gösterir. Gerçekten de ayetteki tasvir, kötü bir kimsenin ekini yakıp yok etmesi, hayvanları ve hatta çocukları öldürmesi gibi fiilleri çağırıştırır. Nitekim İbn Cevzî (öl. 597) de “*Zâdü'l-mesîr*” tefsirinde “*ekini yakıp hayvanları telef etmesi*”³⁵ şeklindeki anlamı zikreder.

Klasik kaynaklar, ayetin sebep-i nüzûlü ile ilgili bazı rivayetler de nakletmiştir. Örneğin Sahabe ve Tâbiîn devrindeki müfessirlerden olan es-Süddî'ye göre bu ayet, Medine'de münafıklık yapan El-Ahnes bin Şerîk ³⁶ hakkında inmiştir.³⁷ Rivayete göre Ahnes, Hz. Peygamber'e gelip güzel sözlerle gönlünü kazanmış, hatta kalbindeki samimiyete Allah'ı şahit tuttuğunu söyleyerek yeminler etmişti. Fakat oradan ayrıldıktan sonra, müminlere ait ekin tarlalarını yakıp hayvanlarını öldürmek suretiyle gerçek yüzünü göstermiştir.³⁸ Bu rivayet, ayetteki “*yeryüzünü ifsad etme*” fiilinin somut bir örneğini sunmaktadır. Her ne kadar bazı âlimler bu rivayetin isnadında zayıflık olduğunu belirtse de³⁹ ilgili ayette çizilen portre ile uyumlu olduğu görülmektedir. Taberî ve İbn Kesîr gibi müfessirler, ayetin belirli bir kişi hakkında inmiş olabileceğini aktarmakla birlikte, ibarenin genel hüküm ifade ettiğini, yani bu sıfatların tüm müfsitlere şamil olduğunu vurgularlar.⁴⁰ Ayetin siyak ve sibakına bakıldığında, zaten iki zıt insan tipinin karşılaştırıldığı anlaşılır: Biri dünya menfaati peşinde koşan, diliyle iyilik iddiası yaparken fiiliyatta fesat çıkaran ikiyüzlü tip; diğeri ise Allah rızası uğruna canını ortaya koyan samimi mümin tipidir.⁴¹ Dolayısıyla “*neslin ve ekinin ifsadı*”, birinci tip insanın en aşırı fesat örneği olarak özellikle vurgulanmıştır.

³² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/558-561, Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 3/14-19, Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 5/212-219, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, (Umman: Dârü'l-Fiker, 2009), 1/305., Alûsî, *Rûḥu'l-ma'ânî*, 3/210, Zemahşerî, *el-keşşâf*, 1/673, Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/133.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/560.

³⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsirü'l-Kur'ân*, (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1998), 366.

³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdi, (Beyrut: el-Mekteb el-İslâmî 2001), 1/121.

³⁶ Ahmet Önkal, "Ahnes B. Şerîk", TDV İslâm Ansiklopedisi, (15.09.2025).

³⁷ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, thk. M. Ukkâse el-Kutbî, (Beyrut: Dârü'l-Aslâh, 1996), 1/65, ez-Zemahşerî, *el-keşşâf*, 1/673, Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/133.

³⁸ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 1/65.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, , 1/305.

⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 1/305, Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/560.

⁴¹ Bakara 2/207.

Klasik tefsirlerde “hars” ve “nesl” kelimelerinin kapsamına dair farklı açıklamalar da mevcuttur. Çoğunlukla “neslin helakı” ifadesi insan neslinin tehlikeye girmesi, insanların öldürülmesi veya doğumların azalması şeklinde anlaşılmıştır.⁴² Mesela bir tefsirde “hars”ın ziraat (bitkiler), “nesl”in hayvanlar anlamına geldiği ve bu ikisinin birlikte anılmasının, insanın bedeni ihtiyaçlarının bütünüyle mahvolmasından kinaye olduğu ifade edilir.⁴³ Zira insanın yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçları doğrudan doğruya bitkilerden veya hayvanlardan temin edilir; bunların yok olması ise genel bir kıtlık ve çöküş manasına gelir.⁴⁴ Buna göre “hars ve neslin helakı” ibaresi, umumî bir fesadı, topyekûn bir tahribatı temsil eden sembolik bir ifade sayılabilir. Râzî ise benzer şekilde, ayette ekin ve neslin zikredilmesini, insan hayatının devamı için zaruri iki unsura (gıda ve neseb) dikkat çekmek olarak yorumlamıştır.⁴⁵

İnsanların yaşaması ve medeniyetin sürmesi, bir yandan toprağın ürün vermesine (ziraatın, ekonominin işlemesine), diğer yandan neslin çoğalmasına bağlıdır. Fesat peşindeki kimse ise, bu iki direği yıkarak toplum bünyesinde onarılması zor yaralar açmaktadır. Müfessirlerin belirttiği üzere, burada kinaye yoluyla, belli başlı iki örnek üzerinden tüm yeryüzü fesadı gözler önüne serilmektedir.

Klasik kaynaklarda bu ifadeye getirilen bir diğer yorum ise ilahî cezaya işaret eden mecazî bir okumadır. Müfessir Mücâhid (öl.104)’den nakledilen bir görüşe göre, fesat ehlinin işlediği günahlar yüzünden “Allah yağmuru keser; bunun neticesinde ekin ve nesil zarar görür”.⁴⁶ Yani bozguncu kişinin eylemleri doğrudan doğruya ekini yakıp nesli katletmek olmasa bile, onun fesadı yüzünden ilâhî rahmet (yağmur) kesilecek ve neticede kuraklık ile kıtlık meydana gelecektir. Bu anlayışta, “ekin ve neslin helakı” failin bizzat yaptığı bir fiil değil, onun fesadı sonucunda ortaya çıkan bir felaket olarak görülmüştür.

Kurtubî bu görüşü aktarmış ve aslında ayette esas vurgunun bozgunculuk fiiline olduğunu, ekin ve neslin helakinin ise bu bozgunculuğun neticesi kabilinden zikredildiğini belirtmiştir.⁴⁷ Gerçekten de Kur’ân’ın başka ayetlerinde, insanın gerçekleştirdiği fesat nedeniyle yeryüzünde düzenin bozulduğu, kıtlık ve musibetlerin yaşandığı haber verilir.⁴⁸ Bu çerçevede, “neslin ve ekinin ifsadı” ifadesi ilâhî takdirde bir ceza olarak da tezahür edebilir. Ancak ayetin lafzî anlamı esas alındığında, bağlam itibarıyla fail konumundaki şahsın doğrudan eylemi olarak anlaşılması daha kuvvetlidir.

⁴² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/558-561, Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, 3/14-19, Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu’l-ğayb*, 5/212-219.

⁴³ Ebû Zehre, *Zehretü’t-tefâsîr*, 2/642.

⁴⁴ Ebû Zehre, *Zehretü’t-tefâsîr*, 2/641.

⁴⁵ Râzî, *Mefâtiḥu’l-ğayb*, 5/212-219.

⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü’l-Ḳur’ân*, 367.

⁴⁷ Kurtubî, “*el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*” 3/14-19.

⁴⁸ Rum 30/41.

Nitekim Taberî, Mücâhid'in yorumunu zikretmekle birlikte, ayetin zahir manasının (ekinleri yakıp canlıları telef etme) kastedildiğini belirtir.⁴⁹

Klasik müfessirler arasında Taberî, Râzî, Kurtubî ve Âlûsî gibi önde gelen isimler, ortak noktaların yanı sıra farklı detaylara da değinmişlerdir. Taberî, erken dönem rivayetleri toplayarak yukarıda değinilen iki temel yorumu da sunar: Birincisi, "hars"ın ziraat ve "nesl"ın evlat anlamında olup, ayetin müfsidin tarla ve nesilleri yakıp yok ettiğini bildirmiştir.⁵⁰ İkincisi ise Mücâhid'in yaklaşımı doğrultusunda, Allah'ın yağmuru tutmasıyla ekin ve nesillerin zarar görmesidir, yorumunu ifade etmesidir.⁵¹ Ancak Taberî'nin tercihi, ifadenin doğrudan müfsidin fiiline işaret ettiği yönündedir.⁵²

Fahrüddîn er-Râzî ise *Mefâtihu'l-gayb* adlı tefsirinde, lafzî tefsirin ötesinde ahlâkî tahlillere girer. Râzî, "hars ve nesl"ın insan hayatının temelini teşkil ettiğini belirterek, hevâ ve heveslerine uyan bir zalimin bu iki temel direği yıkmasının, toplumda tam bir çöküş anlamına geleceğini vurgular.⁵³ Ayrıca Râzî, ayetteki müfsit tipinin psikolojisini de değerlendirir: "O kimse yönetici olduğu zaman, kötü idarecilerin yapmış olduğu, ekini ve nesli helak etmek suretiyle yeryüzünde fesâd çıkarma gibi şeyler yapar."⁵⁴ Böyle kimseler iktidarı ele geçirdiklerinde arzularının peşinde koşar, hiçbir ahlâkî kayıt tanımadan servet ve nüfuz uğruna her türlü tahribatı göze alırlar. Sonuçta, onların hâkim olduğu bir toplumda ekonomi (ziraat) ve insan sermayesi (nesil) tükenme noktasına gelir ki bu, ilâhî düzenin sevmediği en büyük fesattır.⁵⁵

Endülüslü âlim Kurtubî, tefsirinde konuyla ilgili rivayet ve görüşleri sistematik biçimde sıralar. O da "hars"ın ekili arazi veya mahsul, "nesl"ın nesep, evlat veya hayvan yavruları manalarına geldiğini belirtir.⁵⁶ Kurtubî'ye göre bazı müfessirler, ayette kastedilen fesadın savaş, yangın gibi yollarla insanların ekinini mahvetmek ve neslini tüketmek olduğunu söylerken,⁵⁷ bazıları da bunun, günahlar sebebiyle Allah'ın bereketi kaldırması neticesinde olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁸ Kurtubî ayrıca, "fesadı önleme" ilkesine dikkat çekerek, İslâm'ın savaşta bile meyve ağaçlarını kesmeyi, ekinleri yakmayı ve kadın-çocukları katletmeyi yasakladığını hatırlatır.⁵⁹ Bu yönüyle Kurtubî ayette çizilen müfsit profilinin, dinî ve ahlâkî bütün sınırları çiğneyen bir tip olduğu vurgular.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/558-561.

⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/558-561.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/583.

⁵² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/558-561.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/217.

⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/217.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/217.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/17-18.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/17.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/17.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/16.

19.yüzyıl Osmanlı müfessiri Alûsî de *Rûhu'l-me'ânî* adlı işâri tefsirinde, önceki birikimi özetler ve kendi yorumlarını ilave eder. Alûsî, “حرث” kökünün aslî manasının toprağı sürmek olduğunu, buradan hareketle kelimenin bazen üzerinde ekin bulunan toprak (tarla), bazen de bizzat o ekin, ürün anlamında kullanıldığını belirtir.⁶⁰ “نسل” ise canlı nesli, soy devamını ifade ettiğini, bunun içine insanlar kadar hayvanların da dâhil olduğunu söyler. Ona göre ayette ekin ve neslin birlikte anılmasının nedeni, bozgunculuğun hem şehirdeki tarım ve mahsulü hem de kırsaldaki hayvan varlığını kapsayacak şekilde genel bir yıkımı temsil etmesindendir.⁶¹ Alûsî ayrıca, “فسد” kökünün Kur'an'daki kullanım alanlarına değinerek burada toplumsal nizamın bozulması, nimetlerin yok olması manasında mecazî bir fesad tablosu çizildiğini ifade eder.⁶²

Klasik tefsirler, “neslin ve ekinin ifsadı” ifadesini esasen toplumun maddî dayanaklarının tahribi şeklinde anlamış, bunu da hem sarîh hem mecazî yönleriyle açıklamışlardır. Ayetin klasik dönemde anlaşılan bu boyutu, günümüzde karşılaştığımız pek çok küresel sorunla şaşırtıcı bir şekilde paralellikler taşımaktadır.

Sonuç olarak Bakara 2/205 ayetinde dile getirilen “ekin ve neslin ifsadı” ifadesinin klasik müfessirler tarafından çok boyutlu yorumlandığını görmekteyiz. Ayette geçen kavramlar yalnızca ziraat ürünlerinin yok edilmesi ya da insan soyunun tehlikeye atılması gibi somut zararlarla sınırlı olmayıp, toplumun temel dayanaklarını sarsan her türlü davranışı kapsayacak biçimde geniş bir anlama sahiptir. Müfessirlerin, fesadın fiziki ve manevi yönlerini birlikte ele alarak, toplum düzeninin bozulması, adaletin yok edilmesi ve manevi değerlerin yozlaştırılması gibi ahlâkî çöküşü de ayetin kapsamına dâhil etmeleri oldukça önemlidir. Özellikle Râzî'nin ayeti yorumlarken, kötülüğün psikolojik ve ahlâkî boyutunu irdelemesi, fesadı gerçekleştiren bireylerin motivasyonlarının toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini anlamak açısından kıymetlidir. Ayrıca müfessirlerin, ayetin genel ve evrensel bir hüküm içerdiği konusundaki ittifakı, günümüz dünyasında yaşadığımız çevresel krizler, genetik müdahaleler ve sosyo-kültürel yozlaşmalarla bu ayetin derin ilişkisini göstermekte ve Kur'an'ın mesajının tarih ötesi evrenselliğini net biçimde ortaya koymaktadır.

3. Çağdaş Tefsirlerde “Neslin ve Ekinin İfsadı”

Mısırlı Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub (1906–1966), *Fî Zılâl-i'l-Kur'ân* adlı tefsirinde Bakara 205. ayeti münafık karakterlerin betimlemesi olarak ele alır. Kutub'un tefsir yaklaşımı, ayetin tarihsel kişilere indirgenmemesi gerektiği yönündedir; ona göre burada tarif edilen tip “her toplum ve dönemde” görülebilen iki yüzlü kimselerdir. Kutub, 204. ayette övgüyle söz ettikleri “dünyevî işlerde sözleri hoşunuza giden”⁶³ kişinin gerçekte

⁶⁰ Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 3/209.

⁶¹ Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 3/210.

⁶² Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 3/210.

⁶³ el-Bakara 2/204.

kalbinde kin ve nefret taşıdığını belirtir; bu şahıs içten pazarlıklı, yalancı ve düzenbaz olup dışa karşı dindar görünür.⁶⁴ Ayetin 205. kısmını tefsir ederken, “Ne zaman ki arkasını döner (yönetime geçince) yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli helak etmeye çalışır” ifadesini Kutub, bu ikiyüzlü insanların iktidar veya fırsat ele geçirdiklerinde toplumun maddî ve manevî kaynaklarını talan etmeleri şeklinde açıklar.⁶⁵

Pakistanlı düşünür Ebu’l-A’lâ Mevdûdî (1903–1979), *Tefhîmü’l-Kur’ân* tefsirinde 205. ayeti dünya menfaatine düşkün münafık tipinin alameti olarak yorumlar. Mevdûdî, ayetteki “yeryüzünde fesat çıkarmak ve ekini-nesli yok etmek” ifadesinin, böyle kimselerin iş başına geçtiğinde –yahut halkın gözünden uzaklaştığında– sergilediği gerçek yüzü anlattığını vurgular.⁶⁶ Mevdûdî, “وَإِذَا تَوَلَّى” ifadesini “yetkiyi ele geçirince” şeklinde tefsir ederek, böylesi kimselerin otorite sahibi olduklarında daha önce sözde savundukları değerlerin aksine zulüm ve tahribata yöneldiklerini belirtir.⁶⁷ Mevdûdî’nin yaklaşımı, ayetin sadece tarihî bir şahsa değil, her devirde görülebilecek siyasetçi veya lidere ışık tuttuğunu gösterir.

Mısırlı alim Reşid Rızâ *hars* (ekin) kelimesini hem ziraat ürünleri hem de genel anlamda insan emeği, *nesl* kelimesini ise hayvan ve insan nesli olarak açıklar; fesat eylemlerinin toplumda ekonomik ve demografik çöküntüye yol açabileceğini söyler. Verdiği çağdaş örnekler dikkat çekicidir: Kendi dönemindeki Mısır köylerinde husumetle tarlaların ateşe verilmesi, hayvanların zehirlenmesi gibi olayları anarak “işte bu ayette bahsedilen türden fesatlar hâlen yaygındır”⁶⁸ diyerek Kur’an’ın mesajını zamanının sosyal gerçeklerine uygular. Rızâ, “وَإِذَا تَوَلَّى” fiilini “*vali (yönetici) olmak*” manasında almaktır. Bu anlayışa göre ayet, iktidarı eline geçiren ikiyüzlü bir yöneticinin ülkeye vereceği zararı anlatır. Rızâ, böyle bir durumda fesadın zulüm, haksızlık ve baskı düzeni şeklinde ortaya çıkacağını belirtir: Zalim bir yönetici, adalet ve hukuk düzenini yıkıp memleketin bereketini yok eder; haksız kan dökme, mal gasbı ve ağır vergilerle “imar edilmiş beldeleri harap eder, kulları perişan eder”. Böyle bir zulüm ortamında halkın çalışma şevki kırılır, üretim durur ve neticede tarım çöker, hayvanlar telef olur, nüfus azalır – ayetteki ekin ve neslin helakı ifadesi tam da bu durumu yansıtır. Rızâ bunun yalnız maddi çöküşe değil, *manevi çöküşe* de yol açtığını vurgular: Zulüm yayılınca cehalet artar, ahlak bozulur, insanlar birbirine güvenmez hale gelir; toplum iç kavgalarla zayıflarken dış güçlere boyun eğmeye mecbur kalır.⁶⁹

⁶⁴ Seyyid Kutub, *fi zilâli’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dar’ul Şurug, 1972), 1/204.

⁶⁵ Kutub, *fi zilâli’l-Kur’ân*, 1/206.

⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 1/159-160.

⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 1/160.

⁶⁸ Reşid Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 2/244-249.

⁶⁹ Reşid Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 2/248.

4. “Neslin ve Ekinin İfsadı” Üzerine Bilimsel Yaklaşımlar

4.1. Ekin/Gıda Kapsamında Yapılan İfsad

Kur’ân’ın evrenselliği, her çağda yeni okuyuşlara imkân tanınmasıyla tezahür eder. Bakara 205. ayetteki “*neslin ve ekinin ifsadı*” ifadesi de günümüz dünyasında karşılaşılan pek çok krizle ilişkilendirilebilir. Klasik müfessirlerin anladığı şekliyle ziraî üretimin ve neslin tahribatı, modern dönemde farklı boyutlarda da tezahür edebilmektedir. Bugün insanoğlunun karşı karşıya olduğu çevre felaketleri, iklim değişikliği, ekosistem tahribatı, genetik müdahaleler ve toplumsal yozlaşma gibi meseleler, aslında Kur’ân’ın yasakladığı fesadın yeni tezahürleri olduğu kanaatindeyiz. Ayette bahsi geçen müfsit tipinin, çağımızda kurumsal veya küresel ölçekte karşımıza çıkabildiğini söylemek abartı olmaz. Sadece kazanç odaklı üretim, menfaatperest yöneticiler ve kapitalist dünya düzeni aslında ifsat edici tiplerdir. Şimdi örnek bazı güncel problemler üzerinden ayeti yeniden okumaya çalışalım:

4.1.1. Çevresel Tahribat ve İklim Krizi

İnsanoğlunun sınırsız hırs ve çıkar uğruna doğayı hoyratça kullanması, küresel çevre krizine yol açmıştır. Sanayi devrimi sonrası hızlanan ormansızlaşma, fosil yakıt tüketimi ve kirlenme, dünyanın iklim dengesini bozmuş durumda. Bu durum, bir bakıma “yeryüzünde fesat çıkarmak” fiilinin küresel ölçekte tezahürüdür. İklim krizinin sonuçları arasında kuraklık, çölleşme, aşırı hava olayları sayılabilir ki bunlar doğrudan ekinlerin verimsizleşmesine ve yok olmasına sebep olmaktadır.⁷⁰ Yağış rejimlerinin bozulması bir nevi ilahî rahmet olan yağmurun kesilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Kur’an’da, insanların elleriyle yaptıkları kötülükler yüzünden karada ve denizde düzenin bozulduğu, böylece bazı musibetlerin insanlara tattırıldığı belirtilir.⁷¹ Bugün iklim değişikliği yüzünden azalan su kaynakları ve verimsizleşen topraklar, “*ekinin ifsadı*” tabirinin çağdaş bir karşılığıdır. Orman yangınları, toprak erozyonu, biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi olgular da hep bu kapsamdadır.

4.1.2. Toprak Verimliliğinin Azalması ve GDO’lar

Modern tarım teknikleri ve endüstriyel uygulamalar, kısa vadede verimi artırsa da uzun vadede toprağın doğal dengesini tahrip etmektedir.⁷² Yoğun kimyasal gübre kullanımı ve yanlış sulama politikaları toprağı yorup verimsiz hale getirmektedir.⁷³ Bir zamanlar

⁷⁰ Mehmet Akalın, “İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/2, (2014), 351-377.

⁷¹ Rum 30/41.

⁷² Recep Külçü, “Tarım Bilimlerinde Paradigma Değişimi: Endüstriyel Tarım ve Küresel Adalet Sorunu”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 31/1, (Aralık 2021) 429-433.

⁷³ Gamze Aydın Eryılmaz, Osman Kılıç, Serdar Çakır, “Meyvecilik Yapan İşletmelerde Kimyasal Gübre ve Tarım İlacı Kullanım Tercihleri ve Bilgi Kaynakları: Zonguldak İli Örneği”, *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 8/2, (2021), 420-426.

bereket fışkıran araziler, bugün çoraklaşma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu durum, yine ayetteki “hars”ın bozulmasına örnek olarak verilebilir. Öte yandan, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) meselesi de “ekin” kavramıyla ilişkilendirilebilir. İnsan eliyle bitkilerin genetiğine yapılan müdahaleler, ticari kaygılarla tohumların kısırlaştırılması (terminatör tohumlar) gibi uygulamalar,⁷⁴ tabiatın yaratılıştan gelen düzenine aykırı yönler barındırmaktadır. Elbette bilimsel gelişmeler tarımda hastalıklara dayanıklı ürünler geliştirmek için kullanılabilir.⁷⁵ Ancak bugün GDO’ların ekolojik dengeye olumsuz etkileri ve uzun vadede insan sağlığına verebileceği zarar potansiyeli ciddi bir tartışma konusudur.⁷⁶ Tohumların büyük şirketlerin tekeline girmesiyle çiftçinin tohum üzerinde hakkının kalmaması da ayrı bir endişedir.⁷⁷ Bu çerçevede, “ekin’in ifsadı” ifadesi, yalnız fiziksel yakıp yok etmeyi değil, ekinin yapısını bozarak verimsizleştirmeyi de içine alacak şekilde yorumlanabilir. Gerçekten de günümüzde tarımın sürdürülebilirliğini tehlikeye atan uygulamalar, toprak ve ürün bereketini adeta sabote etmektedir. Modern dünyanın “daha fazla üretim, daha fazla kâr” hırsı uğruna doğal tohumları ıslah adı altında bozması, tarım ilacıdır diyerek toprağı ve suyu zehirlemesi insanın kendine yaptığı büyük bir kötülüktür.

4.1.3. Su Kaynaklarının Tüketilmesi

“Neslin ve ekinin helakı” açısından değerlendirilebilecek bir diğer mesele, su kaynaklarının hoyratça tüketilmesi ve kirletilmesidir. Su hem ekin için hem nesil için hayatî önemdedir; zira ayette “Her canlıyı sudan yarattık”⁷⁸ buyurulmuştur. Ancak bugün dünyada endüstriyel atıklar, tarımsal kimyasallar ve evsel kirlilik nedeniyle temiz su kaynakları hızla azalmaktadır. İçilebilir suyun tükenmesi, doğrudan doğruya nesilleri tehdit eden bir faktördür. Kuraklık yüzünden tarım yapılamayan bölgelerde insanlar göç etmek zorunda kalmakta, hatta bazı coğrafyalarda su savaşları ihtimali konuşulmaktadır.⁷⁹ Bu tabloya baktığımızda, suyun tükenmesiyle ekinler yetişmez, hayvanlar ve insanlar ölür hale gelirse ayette bahsedilen tam bir helak durumu ortaya çıkar. Dolayısıyla suyun israfı ve kirletilmesi de çağımızın fesadının önemli bir parçası gözükmektedir. İslam’ın israf yasağı ve çevre temizliği ilkeleri, bu konuda rehber olabilecek öğretiler içerir. Dolayısıyla suyun aşırı ve bilinçsiz bir şekilde kullanımını, ekinin ve neslin tehlikeye girmesinin bir nedeni olarak zikretmek mümkündür.

⁷⁴ Külcü, “Tarım Bilimlerinde Paradigma Değişimi”, 430.

⁷⁵ Eryılmaz, Kılıç, Çakır, “Kimyasal Gübre ve Tarım İlacı Kullanım Tercihleri”, 430.

⁷⁶ Selen Şen, Sevin Altınkaynak, “Genetiği değiştirilmiş gıdalar ve potansiyel sağlık riskleri”, *SAÜ. Fen Bilimleri Dergisi*, 18/1, (2014), 31-38.

⁷⁷ Ahmet Şahin, Yeşim Meral, Metin Can, “Türkiye Tohumculuk Sektörünün Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2, (2013), 73-88.

⁷⁸ el-Enbiyâ 21/30.

⁷⁹ Sedat Karaman, Zeki Gökalp, Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/1, (2010), 59-66.

Bu noktada İslam dünyasının çağdaş âlimleri, Kur’ân’ın çevre ve nesil konusunda ortaya koyduğu ilkelere vurgu yapmaktadır. Örneğin Yusuf el-Karadâvî, insanın yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak tabiata merhamet ve adaletle muamele etmek zorunda olduğunu, çevreye verilecek her zararın ilahi emanete hıyanet sayılacağını belirtir.⁸⁰ İslam Konferansı Örgütü ve çeşitli âlimler, suyun ve toprağın korunması, israfın önlenmesi, nesillerin sağlıklı ve eğitilmiş yetiştirilmesi hususunda çalışmalar yapmaktadır.⁸¹ Bütün bu gayretler, aslında Kur’ân’ın bin dört yüz yıl önce getirdiği fesadı önleme ilkesinin uygulanmasından ibarettir. Ayette, müfsit kişiye “Allah’tan kork!” denildiğinde bunu kibirle reddettiği ve uyarıları dinlemeyip günaha daldığı belirtilir. Günümüz dünyasında da ekonomik ve siyasi çıkarları uğruna Allah korkusunu bir yana iten, ilahi ve insani değerleri umursamadan hareket eden kesimler mevcuttur. Bu ayet, onlara da ciddi bir uyarı niteliğindedir: “Artık böylesinin hakkindan cehennem gelir. O ne kötü yataktır!”⁸²

4.2 Nesil Kapsamında Yapılan İfsad

Bakara süresi 205. Ayetinde geçen “*ifsad*” kavramı, çağdaş müfessirler ışığında yalnızca fizikî tahribatı değil, ahlâkî ve manevî bozulmayı da kapsar. Nitekim Kur’an, fesadı bazen toplum düzeninin bozulması, ahlâkın çürümesi, hak ve adaletin yok olması manalarında kullanır.⁸³ Bu açıdan bakıldığında “*neslin ifsadi*”, gelecek nesillerin ahlâken dejenerasyona uğraması, manevi değerlerin yıkılması anlamına da gelebilir. Günümüzde genç nesillerin çeşitli küresel eğlence ve medya araçlarıyla olumsuz etkilere maruz kaldığı, aile kurumunun zayıfladığı, çocukların masumiyetini yitirdiği bir sosyo-kültürel erozyon yaşanmaktadır.⁸⁴ Özellikle dijital çağın kontrolsüz içerikleri, şiddet ve yozlaşmayı normalleştiren yayınlar, uyuşturucu madde yaygınlığı, fuhuş ve aile dışı birlikliklerin artması gibi olgular, genç kuşakların sağlıklı manevi gelişimini tehdit etmektedir.⁸⁵ Bu durum, insan neslinin ahlâkî açıdan helakı demektir. Bir toplumda eğitim sistemi ifsat olup gençlere erdem aşılamazsa, medya sürekli şehvet ve şiddeti ön plana atarsa, aileler dağılmış, çocuklar kimlik bunalımındaysa gelecek nesil, fizikî olarak var olsa da manevi açıdan tükenmiş sayılır. İşte bu da bir fesad halidir.

Ayette çizilen müfsit portresi, Allah’ın adını ağızına aldığı dahi gururundan vazgeçmeyen, nasihat kabul etmeyen kibirli bir tiptir.⁸⁶ Günümüzün fesat odakları da benzer şekilde Allah’tan korkmayı reddetmekte, dünyevî güçlerine güvenerek nesilleri ve gıdayı/ekini pervasızca harcamaktadır. Bu gidişe “Dur, Allah’tan kork!” diyenler ise bazen

⁸⁰ Yusuf el-Karadâvî, *İslam’da Çevre Bilinci*, (Nida Yayıncılık, 2020), 165.

⁸¹ *Al-Mizân Dünya Çevre Sözleşmesi*, 143.

⁸² el-Bakara 2/206.

⁸³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Şur’ân*, 3/17. Ayrıca bkz. Bakara, 2/11-12, A’râf, 7/56, Kasas, 28/77, Rûm, 30/41, Şuarâ, 26/151-152, Nisâ, 4/135.

⁸⁴ Özen Baş, “Türkiye’de Genç Yetişkinlerin Sosyal Medya Kullanımları ve Paylaşım Türlerinin İncelenmesi”, *Intermedia International e-Journal*, 10/18, (Mayıs 2023), 136-159.

⁸⁵ Sami Şener, Beyza Nur Yiğit, “Sosyal Medyanın Gençlerin Düşünce ve Değerlerine Etkisi”, *Apjir* 5/3 (Aralık 2021), 529-553.

⁸⁶ el-Bakara 2/205.

susturulmakta, bastırılmakta hatta tıpkı ayetin devamında işaret edildiği üzere öldürülmektedir.⁸⁷ Neticede ortaya çıkan manzara neslin ahlâken ve kültürel olarak çöküşüdür. İslam dini, neslin korunmasına sadece biyolojik anlamda değil, ahlâkî anlamda da büyük önem verir. Zina, faiz ve uyuşturucu yasağı, çocukların iyi terbiyesi gibi hükümler hep bu amaca yöneliktir. Bu yönüyle bakıldığında, neslin ahlâkî ifsadı da en az fiziki ifsat kadar tehlikeli görülmeli ve ayetin kapsamına dâhil edilmelidir.

Çağdaş bazı Kur'an yorumcuları da Bakara 204-205 pasajını bu geniş perspektifle ele almıştır. Mesela Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* adlı tefsirinde burada resmedilen birinci tip insanın, modern dünyada da sıkça görülen riyakâr ve bozguncu lider tipolojisi olduğunu belirtir. O, bu kişilerin güzel sözlerle kitleleri etkileyip iktidara geldiklerinde, arkasından toplumun ekonomik ve ahlaki temellerini çökerttiklerini vurgular.⁸⁸ Gerçekten de tarihte nice yöneticiler, politikacılar yahut ideoloji sahipleri, “halkın iyiliği” iddiasıyla ortaya çıkıp sonunda halkın ekinini ve neslini mahveden uygulamalara imza atmışlardır. Yakın çağda sömürgeci güçlerin bir yandan medeniyet götürme propagandası yapıp diğer yandan sömürdükleri toplumların kaynaklarını talan etmeleri, bu ayetin canlı bir tefsiri gibidir. Benzer şekilde günümüzde de küresel şirketlerin veya iktidar hırsıyla hareket eden siyasi kadroların, çıkar uğruna çevreyi tahrip etmesi, toplum sağlığını hiçe sayması, nesilleri maneviyatsız bırakması bu müfsit tipolojinin tezahürleridir.

Neticede yukarıda dile getirdiğimiz her bir problem alanı, Bakara 205’de çizilen fesat tablosunun farklı bir veçhesi olarak değerlendirilebilir. Bugün anlıyoruz ki, insanlığın kendi eliyle yaptığı tahribat, en az bir savaş kadar yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin kontrolsüz sanayileşme ve karbon salımı, uzun vadede belki de bir dünya savaşı kadar can ve mal kaybına sebep olabilecek küresel ısınmaya yol açmıştır. Keza nesillerin manen çökmesi, bir toplumun içten içe yıkılması demektir. Bu bakımdan, Kur'ân'ın “Allah fesadı sevmez” hükmü, çağımızda sadece bireylere değil devletlere, şirketlere, insanlığı yönlendiren güç odaklarına da güçlü bir ikaz niteliğindedir. Yeryüzünde ekolojik dengeyi bozan, savaşı ve terörü körükleyen, toplumu manevi yozlaşmaya sürükleyen her aktör, bu ilahî ikazdan payını almalıdır.

Özetle Çağdaş müfessirlerin yorumları, günümüzün bazı temel krizleriyle ayetin doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır: ekolojik krizler (Küresel ısınma, tarım arazilerinin yok edilmesi- su kaynaklarının kirletilmesi), genetik müdahaleler (GDO’lu ürünler, kısırlık ve genetik hastalıklar), beslenme sorunları (işlenmiş gıdaların insan sağlığı üzerindeki yıkıcı etkileri), toplumsal yozlaşma (aile kurumunun zayıflaması, ahlâkî değerlerin çöküşü).

⁸⁷ Ömer Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'an-I Kerim Meali ve Tefsiri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 1/237, ayrıca bkz. Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010), 72.

⁸⁸ Seyyid Kutub, *fî zılâli'l-Kur'ân*, 1/206.

Bu alanlarda Kur'an'ın mesajı, sadece geçmişteki bir müfsit tipini değil, modern çağın fesat biçimlerini de teşhir etmektedir.

4.2.1. Genetik Hastalıklar ve Biyolojik Çöküş

Modern yaşam tarzı ve çevresel kirlilik, insan sağlığını da derinden etkilemektedir. Hava, su ve gıdada biriken toksik maddeler, radyasyon, kimyasallar nesiller üzerinde olumsuz bir miras bırakmaktadır.⁸⁹ Günümüzde genetik hastalıklar artmakta; kanser, kısırlık gibi problemler önceki nesillere kıyasla yaygınlaşmaktadır.⁹⁰ Bu durum bir bakıma “neslin biyolojik çöküşü” olarak adlandırılabilir. Elbette tıp alanındaki gelişmeler pek çok hastalığı tedavi edebilmekte veya ömrü uzatmaktadır.⁹¹ Ancak sağlıklı bir çevrede yetişen yeni nesillerin maruz kaldığı riskler de büyüktür. Örneğin endüstriyel kimyasalların hormonal bozukluklara ve kısırlığa yol açtığı bilimsel araştırmalarla ortaya konmaktadır.⁹² İnsanlık tarihi boyunca ilk kez çocuklar ebeveynlerinden daha fazla kronik hastalık yüküyle doğar hale gelmiştir.⁹³ Bu bağlamda, “neslin ifsadı” ifadesi, sadece insanların öldürülmesi değil, sağlıklı nesillerin bozulması şeklinde de anlaşılabilir. Kur'an-ı Kerim'de şeytanın insanlar arasına düşmanlık sokacağı ve Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceği belirtilir.⁹⁴ Bu uyarı ışığında, insan fitratını ve bedenini bozan her türlü müdahale ve ihmal, aslında şeytanî bir fesat olarak görülebilir. Dolayısıyla ayet burada doğrudan olmamakla birlikte estetik ameliyatlarıyla da ilgili olduğu kanaatindeyiz. Ancak burada ki kastımız keyfi ve fitratı bozucu olan estetik ameliyattır. Sağlık ve tedavi için olan zaten zarurettir. Keyfi ve fitratı bozucu estetikten kastımız ise sırf güzellik takıntısıyla, Allah'ın verdiği sureti değiştirme arzusu taşıyan, vücuda zarar verebilecek ölçüsüz estetik uygulamalarıdır. Bu fitratı bozma ve uzun vadede hem bedene hem topluma zarar getirme ihtimali nedeniyle fesad kapsamına yaklaşabilir.

Ayetteki “ekin ve neslin ifsadı”nı çağdaş yorumcular toplumsal düzenin bozulması, kaynakların israfı, insanın doğasının tahribi şeklinde açıklamaktadır. Bu bağlamda, estetiğin ticari bir metâ olması ve bireyin bedensel/psikolojik bütünlüğünü bozması, ayetin ruhuna aykırı görülebilir.

⁸⁹ Mehmet Özel, “Çağımız Çevre Sorunlarının Düşünsel Temelleri Üzerine Bir Yaklaşım”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/1 (2007). 207 – 226.

⁹⁰ Jahan İbadullayeva, Klara Jumaniyazova, Sina Azimzadeh, Selim Canıgür, Ferhan Esen, “Çevre Kirliliğinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi*, 1/3, (2019), 52-58.

⁹¹ İslam Can, “Bir Sosyal Bilim Olarak Tıp Ya da Sağlığın Sosyal Belirleyicileri”, *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3/1, (2024), 18-29.

⁹² Büşra Yıldız Fendoğlu, Belma Koçer-Gümüşel, Pınar Erkekoğlu, “Endokrin Bozucu Kimyasal Maddelere ve Etki Mekanizmalarına Genel Bir Bakış”, *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy* 39/1 (Ocak 2019), 30-43.

⁹³ ÇIKBayram Değer, Vasfiye. “Kronik Hastalıklar ve Toplumsal Önemi”. *Artuklu International Journal of Health Sciences* 3/1 (Nisan 2023), 103-108.

⁹⁴ en-Nisâ 4/119

Günümüzde giderek tartışılan insan genine yapılan müdahaleler⁹⁵, henüz anne rahminde olan yeni oluşumda ki embriyo⁹⁶ için tasarım ve müdahale⁹⁷ gibi konular da “yaratılışı (fıtratı) değiştirme” temasıyla ilişkilendirilebilir. Eğer bilim ve teknoloji etik sınır tanımadan kullanılırsa, insan neslinin istikbalini tehlikeye atabilir. İslâm bilginleri, bu tür müdahalelerde “yarar-zarar dengesi” ve ilahî emanet kavramlarına vurgu yaparak ihtiyatlı olunması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁸ Neticede, neslin biyolojik yönden korunması, İslam’da önemli bir amaçtır.⁹⁹ Bu ilke, ayetteki “neslin helakı” tehdidinin zıddı olup, insanlığın devamını sağlam temellere oturtmayı hedeflemektedir.

Bakara 2/205 ayetindeki "neslin ve ekinin ifsadı" ifadesini çağımızın güncel problemleriyle birlikte düşündüğümüzde, insanın kendi eliyle yarattığı krizlerin aslında ayetin mana dünyasında ciddi karşılıklar bulduğunu görüyoruz. Bugün, ekolojik dengenin bozulması, çevre felaketleri ve toprak verimliliğinin azalması gibi somut problemler doğrudan ekinin bozulması kavramının çağdaş karşılığıdır. Modern tarım uygulamaları ve genetik müdahaleler, kısa vadede ekonomik kazanç vaat etse de uzun vadede doğanın dengesini bozmakta ve ekinlerin, dolayısıyla yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Ayetin klasik yorumlarında ekinlerin doğrudan yok edilmesi anlamına gelen "hars"ın ifsadı, bugün insan müdahalesiyle toprak yapısının ve ürünlerin doğal düzeninin bozulmasını da kapsar hâle gelmiştir.

Öte yandan, ayette geçen "neslin ifsadı" ifadesi de yalnızca somut öldürme veya yok etme anlamıyla sınırlı kalmamakta, insan neslinin biyolojik ve manevi yönden zarar görmesini de içine almaktadır. Günümüzde çevresel kirlilik ve endüstriyel kimyasalların tetiklediği genetik hastalıklar, kısırlık ve çeşitli sağlık sorunları, nesillerin sağlıklı ve doğal bir şekilde devamını engelleyen yeni bir fesat türüdür. Aynı şekilde daha önce zikrettiğimiz insan fıtratına yapılan genetik müdahaleler, embriyo tasarımları, klonlama ve estetik amaçlı yapılan ameliyat gibi uygulamalar da insan yaratılışına dair ilâhî düzenin bozulması anlamına gelmektedir. Kur'an'ın fıtratın korunmasına yönelik uyarıları bu noktada kritik bir önem taşır. İnsan bedenini ve neslin devamını sağlıklı biçimde sürdürmek, Allah'ın yaratılıştaki koyduğu ölçüleri korumayı gerekli kılar. Bu bağlamda, modern teknolojinin kullanımında ilâhî emanet ve etik sınırların gözetilmesi gerektiği çok açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

⁹⁵ Sümeyye Güngör, “Genetik Determinizme Dair Kavramsal Bir İnceleme”, 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3, 660-674.

⁹⁶ Bebeğin ilk gelişim evresidir (0-8 hafta). Bu dönemde majör organlar henüz gelişmemiştir. Ayrıca bkz. Türk Cerrahi (TC), “Tıp Sözlüğü-Embriyo, (Erişim 21.09.2025).

⁹⁷ Güvenç Karlıkaya, “Farklı inseminasyon teknikleri ile elde edilmiş insan embriyolarının erken fertilizasyon ve klivaj dinamikleri yönünden morfokinetik analizi: Prospektif kardeş oosit çalışması”, Jinekoloji Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 19/1, (2022), 1135-1141.

⁹⁸ Recep Ardoğan, “İslam’da Çevre Teolojisinin Pratiğe Yansıması: Çevre Ahlakı”, Birey ve Toplum, 2/3, (2012), 115-143.

⁹⁹ Ertuğrul Boynukalın, "Makāsıdü’ş-Şer’â", TDV İslâm Ansiklopedisi, (02.07.2025).

Kur'ân'ın bu ayette çizdiği müfsit (bozguncu) tipinin çağımızdaki yansımaları, bireylerin yanı sıra devlet politikalarında, küresel şirketlerin stratejilerinde ve tüketim odaklı ekonomik anlayışta da gözlemlenebilir. Nitekim bugün dünyada doğal kaynakların hesapsızca tüketimi, suların kirlenmesi ve tükenmesi, ormanların yok edilmesi, aşırı tarımsal kimyasal kullanımı gibi faaliyetler doğrudan "ekini ve nesli ifsad eden" küresel boyuttaki kurumsal davranışlar olarak değerlendirilebilir. Ayetteki ikazın muhatabı artık sadece bireysel kötülükler yapanlar değil, dünyayı yöneten siyasi ve ekonomik güç sahipleri de diyebiliriz. İslam'ın çizdiği ahlâkî çerçeve içinde hareket edilmediği sürece, insanlığın kendi eliyle yarattığı bu yıkımın sonuçları çok daha ağır olabilir.

Sonuç olarak, ayetin kapsamı bugün çok daha geniş bir perspektifte okunmalı ve yorumlanmalıdır. Klasik tefsirlerin tarif ettiği fiziki ve somut fesadın yanında, çağdaş dünyanın biyolojik, ekolojik ve manevi krizleri (Psikolojik hastalıklar) de bu ayetin mesajına dâhil edilmeli ve İslâmî etik prensipler doğrultusunda yeni çözümler üretilmelidir. Böylece Kur'an'ın her çağda tazeliğini koruyan evrensel mesajının çağdaş dünyaya yönelik uyarı ve rehberliği açıkça ortaya çıkacaktır.

4.3. Beslenmenin İnsan Fıtratı ve Mental Sağlık Üzerindeki Etkileri

İnsan fıtratı, doğuştan gelen fiziksel, zihinsel ve manevi eğilimleri ifade eder. İslam düşüncesinde fıtrat, insanın yaratılıştan getirdiği safiyet ve iyiliğe yönelme eğilimi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, beslenme alışkanlıkları da fıtrata uygunluk açısından değerlendirilmelidir. Kur'an ve sünnette, helal ve temiz gıdaların tüketilmesi, aşırıya kaçmamak ve israftan kaçınmak gibi beslenme prensipleri vurgulanmıştır.¹⁰⁰ İbn Haldun, aşırı yeme alışkanlığının zihinsel ve bedensel zararlara yol açabileceğini, bu durumun kişinin dini yaşantısını da olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir.¹⁰¹

Tüketilen yiyecekler insanın ruh ve beden sağlığını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Depresyon ile bazı besin öğelerinin tüketimi arasındaki ilişki incelenmiş olup, insanın beslenme düzeni, ruhsal bütünlüğü etkilerken; aynı zamanda ruhsal bütünlük de beslenme düzenini de etkilemektedir. Ayrıca besin öğelerinin eksikliği de insan beyninin işleyişini bozarak depresyon gibi mental sağlık problemlerine yol açabilmektedir.¹⁰²

Günümüzde Bakara süresi 205. ayeti, insanoğlunun kendi eliyle doğaya ve kendi nesline verdiği zararlar bağlamında yeniden düşünülmelidir. Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve kimyasal katkı maddeleriyle dolu yapay gıdalar, ayette bahsedilen “ekin ve

¹⁰⁰ Emine Demil, “Fıtrat Hadisi”, *Diyanet Aile Dergisi*, 4/16, (Nisan 2020), 14-15. Ayrıca bkz. el-Bakara 2/168, el-Mâide 5/88, el-En'âm 6/141, el-A'râf 7/31, el-İsrâ 17/27.

¹⁰¹ Yeliz Karadeniz, “İbn Haldun'a Göre Beslenme Alışkanlığının Kişiliğe ve Dini Yaşantıya Etkisi”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 7/1 (Nisan 2021), 61-72.

¹⁰² Aliye Özenoğlu, “Duygudurumu, Besin ve Beslenme ilişkisi”, *Acibadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10.31067/0.2018.56, (Şubat 2018), 357-365.

neslin helakı” kavramına modern bir örnek olarak görülmektedir. Çünkü bu müdahaleler hem toprağın ve tohumun fitratını değiştirmekte, hem de insan sağlığını ve gelecek nesillerin devamını tehdit etmektedir.

Modern çağda tükettiğimiz işlenmiş gıdaların birçoğu, doğal olmayan kimyasal katkı maddeleri içermektedir. Paketli ve raf ömrü uzun ürünlerde tatlandırıcılar, yapay aroma vericiler, renklendiriciler, koruyucular gibi çeşitli katkıları kullanılmaktadır. Bu maddeler, gıdaları daha lezzetli ve dayanıklı hale getirir de insan sağlığı ve psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler doğurabilmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, beslenme tarzımız ile ruh sağlığımız arasında güçlü bağlantılar olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰³ Fast food ağırlıklı “Batı tipi” beslenmenin yalnızca obezite, diyabet, kalp hastalığı gibi fiziksel rahatsızlıklara değil, aynı zamanda psikolojik rahatsızlıklar olan depresyon, anksiyete, hiperaktivite gibi zihinsel/ruhsal sorunlara da zemin hazırladığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Özellikle ultra-işlenmiş gıdalar (endüstriyel işlemlerden geçmiş, yüksek oranda şeker, tuz ve yağ içeren hazır gıdalar) üzerine dikkat çekici bulgular mevcuttur. 10 binden fazla Amerikalı yetişkin üzerinde yapılan geniş bir çalışmada, ultra-işlenmiş gıdaları en çok tüketen kişilerin, en az tüketenlere kıyasla, daha fazla depresyon ve anksiyete yaşadığı saptanmıştır.¹⁰⁵ Ayrıca bu kişiler, kendilerini hiç zihnen sağlıklı veya kaygısız hissetmediklerini bildirmişlerdir.¹⁰⁶ Bu çalışma, işlenmiş gıdaların aşırı tüketiminin ruh sağlığını olumsuz etkilediğini güçlü şekilde ortaya koymuştur. Benzer şekilde, İngiltere’de orta yaşlı bireylerle yapılan bir takip araştırmasında, “işlenmiş gıdalarca zengin” bir diyet uygulayanların 5 yıl içinde depresyona girme riskinin arttığı, buna karşın taze sebze-meyve, balık ve tahıl ağırlıklı beslenenlerde depresyon riskinin daha düşük olduğu rapor edilmiştir.¹⁰⁷ Yani doğal besin ağırlıklı beslenme, zihinsel sağlık açısından koruyucu görünmektedir.

İşlenmiş gıdaların çocukların psikolojisi ve davranışı üzerindeki etkileri de kaygı vericidir. Yapay katkı maddelerinin çocuklarda hiperaktiviteye¹⁰⁸ yol açabileceği uzun zamandır tartışılıyordu. Bu konuda 2007 yılında Lancet dergisinde yayımlanan kapsamlı bir klinik deney, somut kanıtlar sunmuştur. 3 ve 8-9 yaş gruplarındaki çocuklar üzerinde yapılan bu deneyde, sodyum benzoat koruyucu maddesi ve yapay gıda boyalarının verildiği

¹⁰³ Tarasuk V.- Mitchell A.- McLaren L.- McIntyre L. “Chronic physical and mental health conditions among adults may increase vulnerability to household food insecurity”, *The Journal of nutrition* 143/11 (Kasım 2013), 1785-1793.

¹⁰⁴ Tarasuk- Mitchell- McLaren – McIntyre, “Chronic physical and mental health”, 1785-1793.

¹⁰⁵ Science Daily, “Feeling Anxious Or Blue? Ultra-Processed Foods May Be To Blame”, (Erişim 14.05.2025).

¹⁰⁶ Tarasuk- Mitchell- McLaren – McIntyre, “Chronic physical and mental health”, 1785-1793.

¹⁰⁷ Akbaraly TN- Brunner EJ- Ferrie JE- Marmot MG- Kivimaki M- Singh-Manoux A., “Dietary Pattern And Depressive Symptoms In Middle”, *British Journal of Psychiatry* 195/5 (Ocak 2018), 408-413.

¹⁰⁸ McCann D.- Barrett A.- Cooper A.- Crumpler D.- Dalen L.- Grimshaw K.- Kitchin E.- Lo, K.- Porteous L.- Prince E.- Sonuga-Barke E.- Warner J. O.- Stevenson J., “Food Additives And Hyperactive Behaviour In 3 Year-Old and 8/9-Year-Old Children In The Community: A Randomised, Double-Blinded, Placebo-Controlled Trial”, *Lancet*, 370/9598(Kasım 2007), 1560-1567.

çocuklarda hiperaktivite bozukluğu belirtilerinin anlamlı düzeyde arttığı gözlenmiştir.¹⁰⁹ Sonuç olarak araştırmacılar, “diyetteki yapay renk vericiler ve koruyucu katkıların, genel popülasyondaki çocuklarda hiperaktif davranışı artırdığını” bildirmişlerdir.¹¹⁰ Bu bilimsel bulgu, yıllardır ebeveynlerin dile getirdiği “çocuklar katkılı abur cubur yiyince hiper oluyor” gözlemini doğrulamaktadır.

Sağlıksız beslenme, yalnızca geçici davranış değişikliklerine değil, kalıcı gelişim sorunlarına da yol açabilir. Örneğin aşırı şekerli-işlenmiş gıdalarla beslenmenin çocuklarda “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)” riskini artırabileceği düşünülmektedir.¹¹¹ Batı tipi fast-food diyetinin DEHB ile bağlantısını inceleyen bir çalışmada, çok işlenmiş gıda tüketmeyen çocuk ve ergenlerde DEHB görülme oranının, bu tür gıdaları sık tüketenlere göre %90 daha az olduğu tespit edilmiştir.¹¹² Bu dramatik fark, beslenmenin çocukların nöro-gelişimindeki rolünü göstermesi açısından çarpıcıdır. Yani genetik yatkınlık kadar, çevresel faktörler ve beslenme de çocukların karakter oluşumunda etkili olmaktadır.

Aşırı işlenmiş gıdaların bir diğer tehlikesi de bağımlılık yapıcı olmalarıdır. 2023 yılında *BMJ* (British Medical Journal) bünyesinde yayınlanan bir analiz, 36 ülkeden 281 çalışmayı tarayarak ultra-işlenmiş gıdaların tıpkı nikotin veya alkol gibi bağımlılık potansiyeli taşıdığını ortaya koymuştur.¹¹³ Bu çalışma kapsamında, yetişkinlerin yaklaşık %14’ünün, çocukların ise %12’sinin aşırı işlem görmüş gıdalara adeta bağımlı hale geldiği hesaplanmıştır.¹¹⁴ Karşılaştırma yapmak gerekirse, toplumda alkol bağımlılığı %14 civarında, tütün (sigara) bağımlılığı %18 civarında saptanmıştır.¹¹⁵ Yani şekerli-işlenmiş gıdalarla büyüyen çocuklarda bağımlılık gelişme oranı, neredeyse sigara kadar ciddi bir boyuttadır ve uzmanlarca “eşi benzeri görülmemiş” olarak nitelendirilmektedir. Bu bağımlılık yapıcı gıdalar, beynin ödül mekanizmasını tıpkı uyuşturucu maddeler gibi etkileyerek mutluluk ve motivasyon hormonu sayılan dopamin salınımını tetiklemekte, kişide yedikçe daha çok yeme isteği uyandırmaktadır.¹¹⁶ Sonuçta, bireylerin iradesini zayıflatarak sağlıksız gıda döngüsüne sokmakta, obezite başta olmak üzere çeşitli metabolik sorunlara kapı aralamaktadır. Nitekim önceki araştırmalar, aşırı işlenmiş gıdaların obezite, kalp hastalığı, yüksek tansiyon, diyabet ve kanser ile de bağlantılı

¹⁰⁹ McCann- Barrett- Cooper- Crumpler- Dalen- Grimshaw- Kitchen- Lo- Porteous-Prince- Sonuga-Barke-Warner Stevenson, “Food Additives And Hyperactive” 1560–1567

¹¹⁰ McCann- Barrett- Cooper- Crumpler- Dalen- Grimshaw- Kitchen- Lo- Porteous-Prince- Sonuga-Barke-Warner Stevenson, “Food Additives And Hyperactive” 1560–1567.

¹¹¹ McCann- Barrett- Cooper- Crumpler- Dalen- Grimshaw- Kitchen- Lo- Porteous-Prince- Sonuga-Barke-Warner Stevenson, “Food Additives And Hyperactive” 1560–1567.

¹¹² McCann- Barrett- Cooper- Crumpler- Dalen- Grimshaw- Kitchen- Lo- Porteous-Prince- Sonuga-Barke-Warner Stevenson, “Food Additives And Hyperactive” 1560–1567.

¹¹³ İbrahim Ersoy (İE), “Ultra İşlenmiş Gıdalar Sigara Kadar Bağımlılık Yapıyor”, (Erişim 15.05.2025).

¹¹⁴ İE, “Ultra İşlenmiş Gıdalar”.

¹¹⁵ İE, “Ultra İşlenmiş Gıdalar”.

¹¹⁶ İE, “Ultra İşlenmiş Gıdalar”.

olduğunu göstermiştir.¹¹⁷ Bunların bir kısmı doğrudan fiziksel hastalıklar olsa da örneğin obezitenin ve kronik hastalıkların kişinin ruh hali ve sosyal hayatı üzerinde de olumsuz etki yaptığı bilinmektedir (özgüven sorunları, depresyona yatkınlık vb.).¹¹⁸

Tüm bu bilimsel bulgular, beslenme biçimimizin insan fitratı ve neslin geleceği üzerinde ne kadar önemli bir rol oynadığını ortaya koyuyor. İnsanın beden ve ruh sağlığı, yediği gıdaların tabiatına göre şekilleniyor. Doğal, besleyici ve “temiz” gıdalar vücudun ihtiyaç duyduğu öğeleri sağlarken; yapay ve bozulmuş gıdalar bedenin dengesini bozup hastalıklara davetiye çıkarıyor. Bu durum insanın fitratını, yani doğuştan gelen saf ve dengeli yapısını da etkiliyor. Nitekim İslam inancında helâl ve tayyib (temiz, hoş) gıda kavramı önemlidir; kişinin yediği haram veya zararlı lokmaların maneviyatına sirayet edeceği kabul edilir.¹¹⁹ Modern bilim diliyle söylemek gerekirse, bozuk gıdalar sadece hücrelerimize değil, aynı zamanda beynimize ve hormonlarımıza nüfuz ederek davranışlarımızı ve karakterimizi etkiler. Örneğin sürekli katkı, aşırı tatlandırılmış gıdalar tüketen bir çocuk, kan şekeriindeki düzensizlikler yüzünden agresif davranışlar sergileyebilir veya dikkat sorunları yaşayabilir. Keza sağlıklı beslenen bireylerin depresyona, anksiyeteye daha yatkın olduğu; bu ruh halinin sosyal ilişkilerini ve ahlaki tutumlarını bile dolaylı olarak etkileyebileceği düşünülebilir. Dolayısıyla gıdaya katkı maddelerini ilave edilmesi ve işlenmiş olması insan sağlığını tehlikeye atmakta ve neslin devamını ifsad ederek onu tehlikeye atmaktadır.

Sonuç olarak, Bakara 205 ayetinin ışığında değerlendirildiğinde, günümüzün yanlış beslenme pratikleriyle insan nesline ve tabiatına verilen zarar, Kur'an'ın fesat olarak nitelediği eylemlerin güncel bir örneği olarak yorumlanmalıdır. Yeryüzünü imar etmek ve nesillerimizi korumak için, öncelikle fitratımıza uygun, doğal ve temiz gıdalarla beslenmeyi benimsememiz gerekir. Bu bilinçle hareket etmek hem ilahi uyarıya kulak vermek hem de bilimsel bulguları rehber edinerek daha sağlıklı, dengeli ve sürdürülebilir bir toplum inşa etmek için zaruridir. Neslimizin fiziksel ve ruhsal sağlığı, ancak ve ancak fitrata uygun beslenme alışkanlıklarıyla korunabilir ve geliştirilebilir.

Sonuç

Bakara sûresi 205. ayet, içeriğindeki “*neslin ve ekinin ifsadı*” ifadesiyle, Kur'ân'ın evrensel öğütlerinden birini çarpıcı bir temsil üzerinden bizlere sunmaktadır. Söz konusu ayette zikredilen *hars*, toprağın işlenmesinden elde edilen ürüne kadar geniş bir anlam yelpazesine sahipken; *nesl* de insan ve hayvan soyu dâhil olmak üzere canlıların üremesini ifade etmektedir. Dolayısıyla “*hars ve nesl*” terkibi, yeryüzündeki bütün üretim ve üreme faaliyetlerini, bir başka deyişle ekonomik ve demografik varlığı simgeleyen bir anlatım gücüne sahiptir. Klasik tefsir literatüründe ise bu ifade, genellikle ziraatın ve neslin yok

¹¹⁷ İE, “Ultra İşlenmiş Gıdalar”.

¹¹⁸ İE, “Ultra İşlenmiş Gıdalar”.

¹¹⁹ Emine Demil, “Fitrat Hadisi”, 14/15.

edilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Taberî, Râzî, Kurtubî, Alûsî gibi müfessirler ayetin birebir anlamını ve mecazî boyutlarını tafsilatlı biçimde ele almışlardır. Bu yorumlar ışığında, ayetin bağlamının da gösterdiği üzere, “*nesli ve ekini ifsad etmek*”, yeryüzünde hayatın iki temel direğini yıkmak anlamına gelmektedir. İnsan neslinin devamı ve gıda kaynaklarının sürekliliği, toplumların varlığı için vazgeçilmezdir. Müfessirler ayetteki müfsit tipinin, bu iki vazgeçilmeze kastederek en büyük fesadı irtikâp ettiğini belirtmişler; hatta bazıları bunun somut bir kişi (münafık bir lider) örneğinde tezahür ettiğini rivayet etmişlerdir.

Çağdaş dönemde ise ayet farklı açılardan ele alınmıştır. Seyyid Kutub, Mevdûdî ve Reşîd Rızâ daha çok siyasî ve toplumsal yozlaşma boyutunu öne çıkarmış. Bununla birlikte bazı çağdaş yorumlarda ayetin bağlamı daraltılmış, örneğin sadece çevre felaketlerine yahut yalnızca siyasî yozlaşmaya indirgenmiştir. Oysa âyetin siyak-sibakı dikkate alındığında fesat, çok boyutlu bir yıkım olarak anlaşılmalıdır:

Son asırlarda yaşanan çevre tahribatı, iklim değişikliği, su ve toprak krizi, genetik müdahaleler ve ahlâkî dejenerasyon, aslında Kur’ân’ın men ettiği fesadın tezahürleri olarak değerlendirilebilir. “*Neslin ve ekinin ifsadı*”, bugün sadece savaşlar veya doğrudan yakıp yıkmalarla değil, daha sistematik ve teknolojik yollarla gerçekleşebilmektedir. Küresel çapta toprakların çoraklaşması, nesillerin sağlık sorunlarıyla boğuşması ve manevi değerlerin aşınması, hep bu büyük ifsadın parçalarıdır. Ayetin ifadesi, sanki çağımızdaki ekolojik ve sosyo-kültürel krizlere ayna tutmakta; insanlığa kendi eliyle yaptıklarının vahametini hatırlatmaktadır. Bu açıdan, klasik müfessirlerin görüşleri ile modern yorumlar arasında bir süreklilik ve bütünlük olduğu göze çarpmaktadır: Hepsisi de “*fesad*”ın zıddının “*ıslah*” (düzeltme, yapıcı faaliyet) olduğunu vurgular. Nitekim Bakara 205’teki müfsit tipinin arkasından gelen ayette (2/207), canını Allah rızasına adan salih insan tipi övgüyle anılır. Bu da gösteriyor ki, Kur’ân bizden yeryüzünü ifsat eden değil, imar eden ve ıslah eden insanlar olmamızı istemektedir.

Neticede Allah, yeryüzünde fesadı ve bozgunculuğu sevmez; ister ekolojik dengeleri bozmak suretiyle olsun ister nesilleri manen çökertmek suretiyle olsun, fesat peşinde koşanları sonunda ağır bir akıbet beklemektedir. Öte yandan, insanlık fesattan uzaklaşıp ıslah ilkesine sarıldığı takdirde, nesillerin ve ekinlerin bereket bulacağı, yeryüzünün nimetlerini cömertçe sunmaya devam edeceği açıktır. Bu nedenle Kur’ân’ın ilgili ayeti, biz çağdaş insanlara da güçlü bir mesaj vermektedir. Bizden neslimizi ve ekinimizi korumamız gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya ve bozulmamış bir fitrat mirası bırakmamız istenmektedir. Zira ilahi kelamın rehberliğinde, fesadı önleyip ıslahı yaygınlaştırmak hem bir kulluk vazifesi hem de nesiller arası bir sorumluluktur.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Furkan Ekiz- Enver Bayram

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed, Rıza, Reşid. *Tefsiru'l Menar*. 14 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.
- Altuntaş, Halil – Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- AL-MÎZÂN Dünya Çevre Sözleşmesi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Çevre Forumu Yayınları, 2022.
- Alûsî. *Rûhu'l-ma'ânî fî tefsiri'l-Kur'an*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Resâleh, 2010.
- Akalın, Mehmet. "İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/2, (2014), 351-377. <https://doi.org/10.17218/husbed.87012>
- Akbaryl TN- Brunner EJ- Ferrie JE- Marmot MG- Kivimaki M- Singh-Manoux A., "Dietary Pattern And Depressive Symptoms In Middle", *British Journal of Psychiatry* 195/5, (Ocak 2018), 408-413. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.108.058925>
- Ardoğan, Recep. "İslam'da Çevre Teolojisinin Pratiğe Yansıması: Çevre Ahlakı", *Birey ve Toplum*, 2/3, (2012), 115-143.
- Altuntaş, Abdurrahman. "Bakara Suresi 204-207. Ayetler Bağlamında Övülen (Faydalı) ve Yerilen (Zararlı) İnsan Tipleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22, (Temmuz 2022), 486-515. <https://doi.org/10.53683/gifad.1070200>.
- Baş, Özen. "Türkiye'de Genç Yetişkinlerin Sosyal Medya Kullanımları ve Paylaşım Türlerinin İncelenmesi", *Intermedia International e-Journal*, 10/18, (Mayıs 2023), 136-159. <https://doi.org/10.56133/intermedia.1259262>
- Beyzâvî. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dar Ehia al Tourath al Arabi, 2015.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Makâsîdü's-Şerîa", TDV İslâm Ansiklopedisi, 18.09.2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/makasidus-seria>.
- Can, İslam. "Bir Sosyal Bilim Olarak Tıp Ya da Sağlığın Sosyal Belirleyicileri", *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3/1, (2024), 18-29. <https://doi.org/10.58632/olgusos.1480922>
- Çelik, Ahmet "Kur'an Perspektifinde İnsanın Kötü Davranışlarının Analizi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/57, (2016), 600-625. <https://doi.org/10.17755/esosder.91548>
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Daveti Kur'an-I Kerim Meali ve Tefsiri*, 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Derelioglu, Atakan. *Kur'an'da Dengeli Toplum ve İslâm Dünyasında Dengeyi Bozan Faktörler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2014). <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15804.59527>
- Değer, Bayram Vasfiye. "Kronik Hastalıklar ve Toplumsal Önemi". *Artuklu International Journal of Health Sciences* 3/1, (Nisan 2023), 103-108. <https://doi.org/10.58252/artukluder.1229206>
- Demil, Emine. "Fıtrat Hadisi", *Diyanet Aile Dergisi*, 4/16, (Nisan 2020), 14-15. <https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/Documents/aile-nisan-2020.pdf>
- İE, Ersoy, İbrahim, "Ultra İşlenmiş Gıdalar Sigara Kadar Bağımlılık Yapıyor", Erişim 15.05.2025. <https://www.ibrahimersoy.com/genel/ultra-islenmis-gidalar-sigara-kadar-bagimlilik-yapiyor/>
- El-İsfahani, Rağîb. *Müfredât*. 2 Cilt. Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2009.
- Eser, Kadir. "Bir Anakronizm Örneği El-Bakara Suresi 205. Ayet ile Er-Rûm Suresi 41. Ayetin Çevre Sorunlarıyla İlişkilendirilmesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1, (Mayıs 2024), 149-190. <https://doi.org/10.33227/auifd.1352314>
- Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*. 16 Cilt. Riyad: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1978.
- El Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbü'l-'Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Darul Kütüb, 2003.
- Eryılmaz, Gamze Aydın- Kılıç, Osman- Çakır, Serdar. "Meyvecilik Yapan İşletmelerde Kimyasal Gübre ve Tarım İlacı Kullanım Tercihleri ve Bilgi Kaynakları: Zonguldak İli Örneği", *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 8/2, (2021), 420-426. <https://doi.org/10.30910/turkjans.824649>
- Er-Râzî, Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1981.
- El-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*. 22 Cilt. Riyad: Dâr Âlemü'l-Kütüb, 2003.
- el-Karadâvî, Yusuf. *İslam'da Çevre Bilinci*, İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020.
- Fendoğlu, Büşra Yıldız- Gümüşel, Belma- Erkekoğlu, Pınar. "Endokrin Bozucu Kimyasal Maddelere ve Etki Mekanizmalarına Genel Bir Bakış", *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy* 39/1, (Ocak 2019), 30-43.

- Güngör, Sümeyye “Genetik Determinizme Dair Kavramsal Bir İnceleme”, 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3, (2021), 660-674. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.934782>
- İbadullayeve, Jahan- Jumaniyazova, Klara- Azimzadeh, Sina- Canıgür, Selim- Esen, Ferhan. “Çevre Kirliliğinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi*, 1/3, (2019), 52-58.
- İbn Ebî Hâtim. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1998.
- İbnü'l-Cevzî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. thk. Abdürrezzâk el-Mehdi, Beyrut: el-Mekteb el-İslâmî, 2001.
- İbn Manzûr, *Lisanül-Arab*. 20 Cilt. Riyad: Suudi Arabistan İrşad Bakanlığı Yayınları, 2014.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azim*. 10 Cilt. Umman: Dârü'l-Fiker, 2009.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Karaman, Sedat- Gökalp, Zeki. “Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri”, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/1, (2010), 59-66.
- Karadeniz, Yeliz. “İbn Haldun’a Göre Beslenme Alışkanlığının Kişiliğe ve Dini Yaşantıya Etkisi”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 7/1, (Nisan 2021), 61-72.
- Karlıkaya, Güvenç. “Farklı inseminasyon teknikleri ile elde edilmiş insan embriyolarının erken fertilizasyon ve klivaj dinamikleri yönünden morfokinetik analizi: Prospektif kardeş oosit çalışması”, *Jinekoloji Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi* 19/1, (2022), 1135-1141. <https://doi.org/10.38136/jgon.1031669>
- Kutub, Seyyid. *fî zilâli'l-Kur'ân*, 7 Cilt. Beyrut: Dar'ul Şurug, 1972.
- Külcü, Recep. “Tarım Bilimlerinde Paradigma Değişimi: Endüstriyel Tarım ve Küresel Adalet Sorunu”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi* 31/1, (Aralık 2021), 429-433. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1003757>
- Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2 Cilt. Pakistan: Mektebetül Cema'tül İslami, 1963.
- McCann D.- Barrett A.- Cooper A.- Crumpler D.- Dalen L.- Grimshaw K.- Kitchin E.- Lo, K.- Porteous L.- Prince E.- Sonuga-Barke E.- Warner J. O.- Stevenson J., “Food Additives And Hyperactive Behaviour İn 3 Year-Old and 8/9-Year-Old Children İn The Community: A Randomised, Double-Blinded, Placebo-Controlled Trial”, *Lancet* 370/9598, (Kasım 2007). 1560-1567.
- Öney, Başak – Şişman, Zekiye. “Beslenmede Güncel Bir Yaklaşım: Yeme Farkındalığı”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 7/2, (Şubat 2023), 416-427.
- Önkâl, Ahmet. "Ahnes B. Şerik", TDV İslâm Ansiklopedisi, 18.09.2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahnes-b-serik>.
- Özenoğlu, Aliye “Duygudurumu, Besin ve Beslenme İlişkisi”, *Acibadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 10.31067/0.2018.56, (Şubat 2018), 357-365.
- Özel, Mehmet. “Çağımız Çevre Sorunlarının Düşünsel Temelleri Üzerine Bir Yaklaşım”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/1, (2007), 207-226.
- Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîrû'l-Menâr*, 12 Cilt. Kahire: Dâr'ul Menâr, 2008.
- SD, Science Daily, “Feeling Anxious Or Blue? Ultra-Processed Foods May Be To Blame”, Erişim 14.05.2025. <https://www.sciencedaily.com/releases/2022/08/220825091343.htm>
- Şen, Selen- Altınkaynak, Sevin. “Genetiği değiştirilmiş gıdalar ve potansiyel sağlık riskleri”, *SAÜ. Fen Bilimleri Dergisi* 18/1, (2014), 31-38. <https://doi.org/10.16984/saufbed.53754>
- Şahin, Ahmet- Meral, Yeşim- Can, Metin. “Türkiye Tohumculuk Sektörünün Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2, (2013), 73-88.
- Şener, Sami- Yiğit, Beyza Nur. “Sosyal Medyanın Gençlerin Düşünce ve Değerlerine Etkisi”, *Apjir* 5/3 Aralık (2021), 529-553. <https://doi.org/10.32711/TIAD.1245065>
- TDK, Türk Dil Kurumu. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Erişim 1 Temmuz 2025. <http://sozluk.gov.tr>
- Taberî, *Câmi'ul-beyân fî te'vîli'l-kur'ân*. 25 Cilt. Beyrut: Darul Hicr, 2008.
- Tarasuk V.- Mitchell A.- McLaren L.- McIntyre L. “Chronic physical and mental health conditions among adults may increase vulnerability to household food insecurity”, *The Journal of nutrition* 143/11, (Kasım 2013), 1785-1793. <https://doi.org/10.3945/jn.113.178483>
- TC, Türk Cerrahi. Tıp Sözlüğü: Embriyo. Erişim 21.09.2025. <https://www.turkcerrahi.com/tip-sozlugu/>.
- Vâhidî. *Esbâbu'n-nüzûl*. 1 Cilt. thk. M. Ukkaşe el-Kutbî, Beyrut: Dârü'l-Aslâh, 1996.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûnî'l-ekâvîl fî vucûhi't te'vîl*. 6 Cilt. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.